

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.70>**Д. В. Шейбут**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри національної безпеки,
Інституту безпеки
ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»,
ORCID ID: 0009-0003-0434-0985

РОЛЬ ДІЄВОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА У МАЙБУТНІЙ ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню ролі цивільного судочинства у процесі післявоєнного відновлення України, акцентуючи увагу на адміністративно-правових механізмах його вдосконалення. Обґрунтовано, що ефективне функціонування судової системи є ключовим фактором у забезпеченні справедливого судочинства, відновленні порушених прав громадян та утвердженні верховенства права. Розглянуто основні виклики, що постають перед судовою системою у контексті збільшення кількості справ, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, поверненням втраченого майна, відновленням документів, а також необхідністю впровадження цифрових технологій для забезпечення доступності правосуддя.

Проаналізовано міжнародні стандарти правосуддя та їхній вплив на формування сучасної системи цивільного судочинства в Україні, що ґрунтується на принципах прозорості, доступу до суду та рівності сторін. Досліджено можливість використання спрощених судових процедур, впровадження електронного суду та дистанційного розгляду справ для підвищення ефективності судового процесу. Встановлено, що адаптація правових механізмів відповідно до європейських стандартів сприятиме гармонізації національного законодавства та зміцненню довіри громадян до судової системи.

Виявлено проблеми, пов'язані з адміністративно-правовим регулюванням цивільного судочинства у післявоєнний період, зокрема щодо розподілу судової юрисдикції між цивільними та адміністративними судами, оптимізації процесу доказування та підвищення ефективності розгляду справ. Показано, що комплексне реформування судової системи, з урахуванням міжнародного досвіду та потреб національної правової системи, є важливим фактором для стабілізації правових відносин у державі.

Варте уваги те, що розвиток альтернативних методів вирішення спорів, таких як медіація та арбітраж, може суттєво розвантажити судову систему та забезпечити швидший розгляд справ, пов'язаних із воєнними втратами. Також важливим є питання співпраці з міжнародними партнерами щодо модернізації судової системи та фінансування її цифрової трансформації.

Ключові слова: справедливе судочинство, суд, докази, доказова база, сторони, учасники, позивач, відповідач, цивільні справи, цивільне судочинство, процесуальні аспекти, судові засідання, досудовий розгляд справ, процесуальний кодекс, судовий процес, судовий розгляд справ, судові рішення, процесуальні норми, цифровізація, судова система, електронний суд.

Актуальність теми дослідження. Повоєнна відбудова вимагає ефективних правових інструментів, серед яких ключове місце займає дієве цивільне судочинство. Саме воно виступає одним із головних механізмів захисту прав і свобод громадян, юридичних осіб і держави. У період віднов-

лення особливої уваги потребують питання відшкодування шкоди, завданої війною, повернення втрачених активів, відбудова зруйнованих об'єктів інфраструктури та вирішення інших судових спорів, що безпосередньо впливають на економічну й соціальну стабільність держави.

Водночас дієве цивільне судочинство неможливо розглядати у відриві від загаль-

ної системи державного управління, тому адміністративно-правовий аспект набуває особливої ваги. Дослідження шляхів удосконалення адміністративно-правових механізмів регулювання цивільного судочинства дасть змогу сформуванню ефективної нормативної та інституційної основи для забезпечення швидкого та справедливого розгляду спорів. Зокрема, запровадження процедури спрощеного судочинства, розвиток електронних послуг у сфері юстиції, а також підготовка кадрів для роботи з великою кількістю складних післявоєнних справ можуть істотно підвищити результативність судової системи. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, а також вимоги міжнародного права та практику Європейського суду з прав людини, постає необхідність гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами.

Такий підхід є важливим не лише для успішного відновлення, а й для зміцнення довіри до правосуддя, що своєю чергою сприятиме створенню сприятливого інвестиційного клімату й допоможе мінімізувати соціальну напругу у післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз засвідчив зростаючу увагу науковців до проблем вдосконалення цивільного судочинства в умовах післявоєнного відновлення держави. Дослідники наголошують на необхідності адаптації судових процедур до кризових умов, цифровізації правосуддя, запровадження прискореного розгляду справ і розвитку альтернативних методів вирішення спорів (Петренко В. С., Луніна О. С., Поплавський В. Ю., Бабенко Г. О., Комаров В. В., Гордиськи І. М., Бем М. В., Косаревич С. Р., Верланов С. О., Василечко Н. В., Слюсар А. А., Кравчук Д., Рудюк В. С., Барабаш О. О., Сачко О. В., Згама А. О.). Особливу увагу приділено міжнародним стандартам правосуддя, що сприятимуть гармонізації національного законодавства.

Мета дослідження — виявлення та обґрунтування найбільш дієвих адміністративно-правових механізмів, здатних забезпечити ефективне цивільне судочинство в умовах майбутньої повоєнної відбудови України.

Основний зміст дослідження. Теоретико-правові засади цивільного судочинства у післявоєнний період формують фундамент для подальшого утвердження верховенства права, оскільки саме цивільні справи дають змогу забезпечити належний захист прав та інтересів учасників суспільних відносин у складних умовах відновлення країни. Цивільне судочинство, враховуючи процесуальні аспекти його організації, покликане гарантувати справедливе судочинство та доступ громадян до суду, що стає визначальним фактором у відбудові держави на принципах законності та рівності сторін [1]. У післявоєнний період постане невідкладна потреба в чіткому регулюванні судової системи з метою мінімізації правових колізій, які можуть виникати при розгляді суперечок щодо відшкодування збитків, пов'язаних із воєнними діями, а також під час вирішення питань, котрі стосуються відновлення зруйнованої інфраструктури, забезпечення житлом та повернення втраченого майна.

Важливим елементом цивільного судочинства, що позначається на відновленні верховенства права, є досудовий розгляд справ, адже процедура мирного врегулювання спорів дає змогу зменшити навантаження на суди та зосередитися на найскладніших і пріоритетних справах. Досудовий розгляд справ, зокрема за допомогою медіації, може сприяти формуванню більш сприятливого середовища для розв'язання конфліктів, водночас забезпечуючи дотримання прав людини та процесуальних аспектів судочинства [2]. Зростаюча кількість претензій стосовно пошкодженого житла, втраченого бізнесу та інших правових колізій унаслідок воєнних дій вимагає від судової системи здатності швидко й ефективно реагувати на потреби позивачів і відповідачів, а також створювати прозорі умови для їх взаємодії. У цих умовах судові засідання має враховувати складність обставин і чутливість соціально-економічних наслідків кожної справи, що стимулює вдосконалення процесуального кодексу та пошук нових механізмів оптимізації судового розгляду справ.

Вплив міжнародних стандартів на формування судової системи України відіграє визначальну роль у розбудові сучасного цивільного судочинства, оскільки

імплементация принципів справедливого судочинства, дотримання прав людини та рівності учасників судового процесу є вимогою багатьох європейських та глобальних правових актів. Міжнародна практика засвідчує, що судове провадження має бути відкритим для усіх зацікавлених сторін, включно з найбільш вразливими верствами населення, і передбачати використання електронного суду, коли це можливо, з метою спрощення процедур та скорочення термінів розгляду [3]. Цифровізація судової системи стає особливо корисною в умовах відбудови, адже сприяє збільшенню прозорості судових рішень і дає змогу швидко організувати судовий розгляд справ, не обмежуючи права сторін на доступ до суду. Урахування напрацювань Європейського суду з прав людини стимулює запровадження ефективних процесуальних норм, котрі покликані захищати право кожного на справедливий розгляд, а також мотивує вдосконалення правової освіти суддів і юристів, котрі мають бути обізнані з останніми міжнародними тенденціями та інноваціями.

Співвідношення цивільного та адміністративного судочинства у забезпеченні прав громадян, розкриває комплексність системи правосуддя та підтверджує необхідність гармонізації нормативного середовища, адже визначення компетенції судів і розмежування підсудності цивільних і адміністративних справ забезпечують ефективний розподіл судового навантаження. Справи, пов'язані з діяльністю органів державної влади, часто стосуються питань, які входять до сфери адміністративних правовідносин, проте у післявоєнний період виникає чимало ситуацій, коли порушення прав громадян потребує розгляду в межах цивільної юрисдикції, що вимагає від процесуального кодексу чіткого регламентування можливостей взаємодії між цивільними та адміністративними гілками [4]. Налагоджена судова система, що використовує інструменти цифровізації, дозволяє оперативно обробляти позови, формувати доказову базу та ухвалювати судові рішення, які спираються не лише на загальні положення законодавства, а й на міжнародні правові

стандарти. Відповідність судових процесів загальновизнаним принципам справедливого судочинства зміцнює довіру громадян до влади, створює передумови для залучення інвестицій та слугує запорукою належного функціонування державних інституцій, котрі покликані не лише ухвалювати, а й якісно виконувати судові рішення.

Зростання кількості цивільних справ, що стосуються відшкодування шкоди, завданої воєнними діями, є одним із найсуттєвіших викликів для судової системи, яка мусить забезпечувати справедливе судочинство та дотримання процесуальних норм у кожному окремому випадку. Механізми доведення реального обсягу шкоди можуть бути суттєво ускладнені відсутністю належної доказової бази, оскільки зруйнована інфраструктура, пошкоджені архіви та неможливість оперативно зібрати докази про розмір завданих збитків впливають на ефективність судового процесу [5]. Позивач часто змушений шукати неформальні способи отримати документи, які підтверджують факт знищення майна або розкрадання ресурсів, що породжує безліч процесуальних аспектів, пов'язаних із належною фіксацією доказів та автентифікацією наявної інформації. Судове засідання в таких умовах може тривати довше, оскільки суд, відповідач і треті особи повинні ретельно аналізувати кожен факт, а відсутність єдиної бази даних про зруйновані об'єкти ускладнює процесуальний кодекс додатковими вимогами до сторін.

Судові процеси, пов'язані з поверненням власності, житла та компенсацією за зруйновані об'єкти, стають надзвичайно актуальними для учасників, які втратили оселі чи комерційні приміщення, тому правосуддя мусить оперативно реагувати на численні звернення громадян. Позивач намагається обґрунтувати своє право на відшкодування чи повернення нерухомості, водночас відповідач може заперечувати проти позову, посилаючись на відсутність достатніх доказів або на правові колізії, що виникають при визначенні статусу майна після завершення активних воєнних дій. Цивільні справи цієї категорії нерідко вимагають урегулювання на перехідних поло-

женнях законодавства, спрямованих на підтримку постраждалих громадян, проте перепони у вигляді непослідовності нормативних актів чи розрізненості судової практики створюють додаткові складнощі для ефективного судового процесу [6]. Суд, зі свого боку, має враховувати не лише формальний підхід до з'ясування правомірності володіння, а й висвітлювати обставини, що стосуються фактичного виселення або примусового покидання житла, що ускладнює ухвалення судових рішень, спрямованих на задоволення конституційного права людини на житло та гідне існування. Кожен етап судового розгляду справи містить ризик тривалого збору додаткових доказів, тоді як сторони та інші учасники наполягають на швидкому відновленні своїх прав, що посилює тиск на судову систему.

Правові проблеми відновлення документів, які були втрачені внаслідок бойових дій або примусової евакуації, також ускладнюють цивільне судочинство, адже документи нерідко виконують ключову роль у формуванні доказової бази. Виклики стають очевидними, коли позивач не має можливості довести, що саме він є власником пошкодженого чи знищеного майна, оскільки офіційні акти, договори купівлі-продажу, технічні паспорти та інші документи перестали існувати фізично або доступні лише в електронному вигляді в базах даних, які були зруйновані чи недоступні. Судова система намагається знайти баланс між беззаперечною потребою в автентичних доказах та необхідністю захисту прав осіб, які опинилися в непередбачуваних ситуаціях через військові конфлікти. Процесуальні аспекти, пов'язані з відновленням або підтвердженням документів, передбачають ухвалення спеціальних процедур, які дозволяють суду, позивачу й відповідачу віднаходити альтернативні свідчення, що підтверджують факт володіння або користування нерухомістю чи іншим об'єктом цивільного права, проте зайва зарегульованість може сповільнювати судовий розгляд справ та створювати надмірне навантаження на судову систему.

Діджиталізація судового процесу, розглянута як ефективний інструмент вирішення зазначених викликів, відкриває

нові можливості для систематизації матеріалів, пришвидшення судового розгляду справ, електронного судового засідання та спрощеної участі всіх сторін, зокрема позивача, відповідача та третіх осіб. Застосування електронного суду може забезпечити прозорість, убезпечити від ризиків втрати даних, а також сприяти оперативному надсиланню доказів і взаємодії між учасниками судового процесу, що набуває особливого значення в умовах розпорошеності населення та зруйнованої інфраструктури [7]. Цифровізація не лише допомагає зберігати інформацію в безпечних цифрових сховищах, а й сприяє запровадженню уніфікованих процесуальних норм, які врегульовують порядок реєстрації цивільних справ, доступ до електронних матеріалів і фіксацію доказів, необхідних для справедливого судочинства. Розвиток електронного суду водночас може загострювати низку питань, що стосуються прав людини, зокрема конфіденційності даних і рівноправного доступу до цифрових ресурсів, адже не всі учасники мають однакові технічні можливості та навички користування сучасними технологіями. Системні реформи, спрямовані на впровадження цифрових рішень у судовий процес, вимагають належної підготовки суддів, працівників апаратів судів і юристів, які зможуть ефективно працювати зі значними обсягами електронних доказів, дотримуючись принципів об'єктивності, законності та оперативності розгляду справ [8]. Належно реалізована діджиталізація судової системи здатна суттєво підвищити швидкість та ефективність судового розгляду справ, а також зміцнити довіру суспільства до процесуальних механізмів, що забезпечують надання правової допомоги та вирішення спорів у процесі відновлення України.

Запровадження адміністративно-правових механізмів, покликаних вдосконалити цивільне судочинство у післявоєнний період, зумовлене необхідністю оперативного реагування на зростаючу кількість справ, де фігурують воєнні злочини, випадки завдання матеріальної та моральної шкоди, а також невідкладна потреба у відшкодуванні збитків постраждалим особам. Впровадження приско-

реного розгляду справ у судовому процесі, пов'язаних із воєнними діями, стає нагальною вимогою для ефективного відновлення суспільних і правових відносин, оскільки якісне та справедливе судочинство має першорядне значення для утвердження верховенства права. Досвід воєнних конфліктів у різних державах свідчить, що детально розроблені процесуальні аспекти пришвидшеної процедури ухвалення судових рішень здатні розвантажити судову систему, зберігаючи водночас справедливий баланс між інтересами позивача та відповідача [9]. Процесуальні норми, за умов належної адаптації до кризового контексту, можуть регулювати спрощені способи доказування, встановлювати специфічні вимоги до доказової бази та оптимізувати досудовий розгляд справ, що мають військове походження, хоча такий підхід не повинен порушувати принцип рівності сторін і належного змагання учасників судового процесу.

Покращення доступу громадян до правосуддя у сфері цивільного судочинства через розвиток цифрових технологій здатне кардинально змінити механізми розгляду цивільних справ, оскільки електронний суд спрощує комунікацію між сторонами та забезпечує оперативний обмін процесуальними документами. Цифровізація судової системи може охоплювати електронний облік справ, можливість дистанційного судового засідання, отримання інформації про судові рішення в електронному форматі та впровадження зручних сервісів для позивача й відповідача з метою подання процесуальних документів у онлайн-режимі. Утім, ефективність таких новацій пов'язана з належною підготовкою суддів, адвокатів, працівників апарату суду та всіх інших учасників судового процесу, щоб унеможливити зниження рівня правосуддя через низький рівень цифрової грамотності чи технічні збої [10]. Крім того, слід розробляти комплекс заходів із захисту персональних даних, аби дотримуватися прав людини й гарантувати збереження конфіденційної інформації.

Використання альтернативних методів вирішення спорів у післявоєнний період, зокрема медіації та арбітражу, дає змогу швидше й менш формально врегулюву-

вати суперечки, що виникають з огляду на пошкодження чи знищення житла, порушення договірних зобов'язань, втрату майнових прав або інші ситуації, коли сторони прагнуть досягти компромісу без тривалого судового розгляду справ. Медіація, як складова цивільного судочинства, може забезпечити невимушену атмосферу для пошуку взаємовигідних рішень, а арбітражні процедури дозволяють провести розгляд справ компетентними фахівцями в обраній стороною юрисдикції. Правова база, що регламентує взаємодію з альтернативними методами, потребує оновлення й уніфікації, оскільки процесуальний кодекс мусить гармонійно поєднувати традиційний судовий процес із позасудовими способами розв'язання конфліктів.

Співпраця з міжнародними партнерами, спрямована на реалізацію масштабної судової реформи та фінансування її модернізації, сприяє залученню експертного досвіду і визначенню ефективних управлінських рішень для судової системи, яка має справлятися з величезною кількістю цивільних справ у рамках відбудови держави. Така взаємодія дозволяє впроваджувати найкращі світові напрацювання, стимулює вдосконалення процесуальних норм з урахуванням міжнародних стандартів, а також відкриває можливості для цільового фінансування проектів цифровізації суду. Спеціалізовані програми навчання суддів і юридичних кадрів у межах транскордонної співпраці допомагають розвивати передові навички аналізу доказів, формування доказової бази та ухвалення зважених судових рішень, що забезпечують справедливе судочинство в умовах непростой післявоєнної реальності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження підтверджує особливе значення дієвого цивільного судочинства для відновлення верховенства права та утвердження правосуддя в постконфліктний період, зокрема – крізь призму адміністративно-правових механізмів. Зростання кількості справ щодо відшкодування шкоди, відновлення втрачених документів і повернення майна потребуватиме ефективної нормативної бази, здатної гарантувати справедливе

судочинство та процесуальну чіткість. Діджиталізація й альтернативні методи врегулювання спорів, а також активна співпраця з міжнародними партнерами сприяють швидшому вирішенню низки спірних питань, хоча водночас відкривають нові виклики у сфері захисту персональних даних і технічного супроводу судового процесу.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшій розробці процесуальних аспектів застосування цифрових технологій з урахуванням викликів безпеки й необхідності гарантованого дотримання прав людини. Доцільно зосередитися на формуванні комплексної концепції судової реформи, що включатиме правові, організаційні та фінансові аспекти, а також розробити методологію оцінювання ефективності цивільного судочинства у повоєнний період.

Список використаної літератури:

1. Петренко В. С. Верховенство права як новий принцип цивільного судочинства. *Інформаційні технології у судочинстві: матер. всеукр. наук.-практ. конф., яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (Одеса, 18 квітня 2017 р.)*. за заг. ред. д.ю.н., проф. Голубевої Н.Ю. Одеса Фенікс, 2017. С. 62–66 URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e9f39349-3481-4ece-8c98-960f352de780>
2. Луніна О. С., Поплавський В. Ю. Медіація як спосіб досудового врегулювання публічно-правових спорів у сфері державної реєстрації. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2022. № 2 (5). С. 55–61. URL: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2022/2/7.pdf>
3. Бабенко Г. О. Європейські стандарти судоустрою й статусу суддів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2021 № 4. с. 353–356. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/255544>
4. Комаров В. В. Цивільне процесуальне право: проблеми методології науки, диференціації та уніфікації судових процедур. *Правова система України: історія, стан та перспективи*: у 5 т. Т. 3: *Цивільно-правові науки*. Приватне право. Харків, 2008. Підрозд. 3.6. С. 542–573. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/17371>
5. Відшкодування для України: моделі, перспективи, виклики: аналітична доповідь. І.М. Городиськи, М.В. Бем, С.Р. Косаревич, С.О. Верланов, Н.В. Василечко, А.А. Слюсар. Львів: Центр Дністрянського, 2023. 103 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2023/04/war_reparations-2.pdf
6. Кравчук Д. Цивільно-правова відповідальність держави за законодавством України: доктринальний погляд. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Юридичні науки*. 2019. Вип. 4. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/315>
7. Рудюк В. С. Діджиталізація в сучасному судочинстві. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 82–88. URL: <https://philosophy.naiuu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1326>
8. Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи Е-Суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. Вип. 1. С. 57–66. URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/564>
9. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. О. В. Сачко; Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпро, 2019. 450 с. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Dissertation%20-%20%20%D0%BA%D0%BE.pdf>
10. From digitisation to digital transformation: A case for online courts in commercial disputes? Draft Discussion Paper. October 2020. URL: <https://app.glueup.com/resources/protected/organization/1136/event/27964/99358ddf-99c4-4026-b5c7-21c882fddfbcpdf>

Sheibut D. V. The role of effective civil justice in the future post-war reconstruction of Ukraine: administrative and legal aspect

The article is devoted to the study of the role of civil proceedings in the process of post-war reconstruction of Ukraine, focusing on administrative and legal mechanisms for its improvement. It is proved that the effective functioning of the judicial system is a key factor in ensuring fair trial, restoring violated rights of citizens and establishing the rule of law. The author examines the main challenges facing the judicial system in the context of an increase in the number of cases related to compensation for damages, return of lost property, restoration of documents, and the need to introduce digital technologies to ensure access to justice.

The author analyses international standards of justice and their impact on the formation of a modern civil justice system in Ukraine based on the principles of transparency, access to court and equality of parties. The author investigates the possibility of using simplified court procedures, introduction of an electronic court and remote consideration of cases to improve the efficiency of the judicial process. It is established that the adaptation of legal mechanisms in accordance with European standards will contribute to the harmonisation of national legislation and strengthen public confidence in the judicial system.

The author identifies the problems associated with the administrative and legal regulation of civil proceedings in the post-war period, in particular, with regard to the division of judicial jurisdiction between civil and administrative courts, optimisation of the process of proof and increase of the efficiency of case consideration. It is shown that a comprehensive reform of the judicial system, taking into account international experience and the needs of the national legal system, is an important factor for stabilising legal relations in the State.

It is worth noting that the development of alternative methods of dispute resolution, such as mediation and arbitration, can significantly relieve the judicial system and ensure faster consideration of cases related to war losses. Another important issue is cooperation with international partners in modernising the judicial system and financing its digital transformation.

Key words: *fair trial, court, evidence, evidence base, parties, participants, plaintiff, defendant, civil cases, civil proceedings, procedural aspects, court hearing, pre-trial proceedings, procedural code, trial, trial proceedings, court decisions, procedural rules, digitalization, judicial system, electronic court.*